

— Část 3 — Heřmanovy Sejfy – Rudník

Javorník

Fotopříloha Rudnických novin o historii obce Rudník

Dějinná cesta Javorníku se od počátku prolíná s historií Heřmanových Sejfů – Rudníku. V rodném listě mají obě obce stejné datum narození – rok 1354, kdy je javornický kostel zmiňován jako filiální ke kostelu v Sejfech.

Vlastní založení obce ale proběhlo už v polovině 13. století, kdy pomезní hvozď českého království organizovaně osídlovali převážně němečtí kolonisté. Lokátor přitom budoucí ves rozdělil na přesně vyměřené parcely. Javorník je tak typickou lánovou vsí, jejíž usedlosti lemují údolní cestu vinoucí se podél potoka a od usedlosti směřují vzhůru pásy plužin oddělené mezemi. Po staletí nesla obec jméno Mohren (od Ahorn – javor).

V 15. a na počátku 16. století byla obec v držení vladyků z Javorníka. Symbolem jejich postavení byla tvrz, která dle nejnovějšího bádání sloužila i jako zázemí pro rýžování zlata, jež se v jejím sousedství odbývalo, byvše předtím natěženo na svazích nad Javorníkem. O tom, že zlata nebylo málo, dodnes svědčí mnohametrové sejpy – návrší vytvořená z vytěžených hlušiny v okolí tvrže – i příkopy, šachty a vodní náhony nad obcí, z nichž Jiřský příkop je díky své velikosti nejznámější.

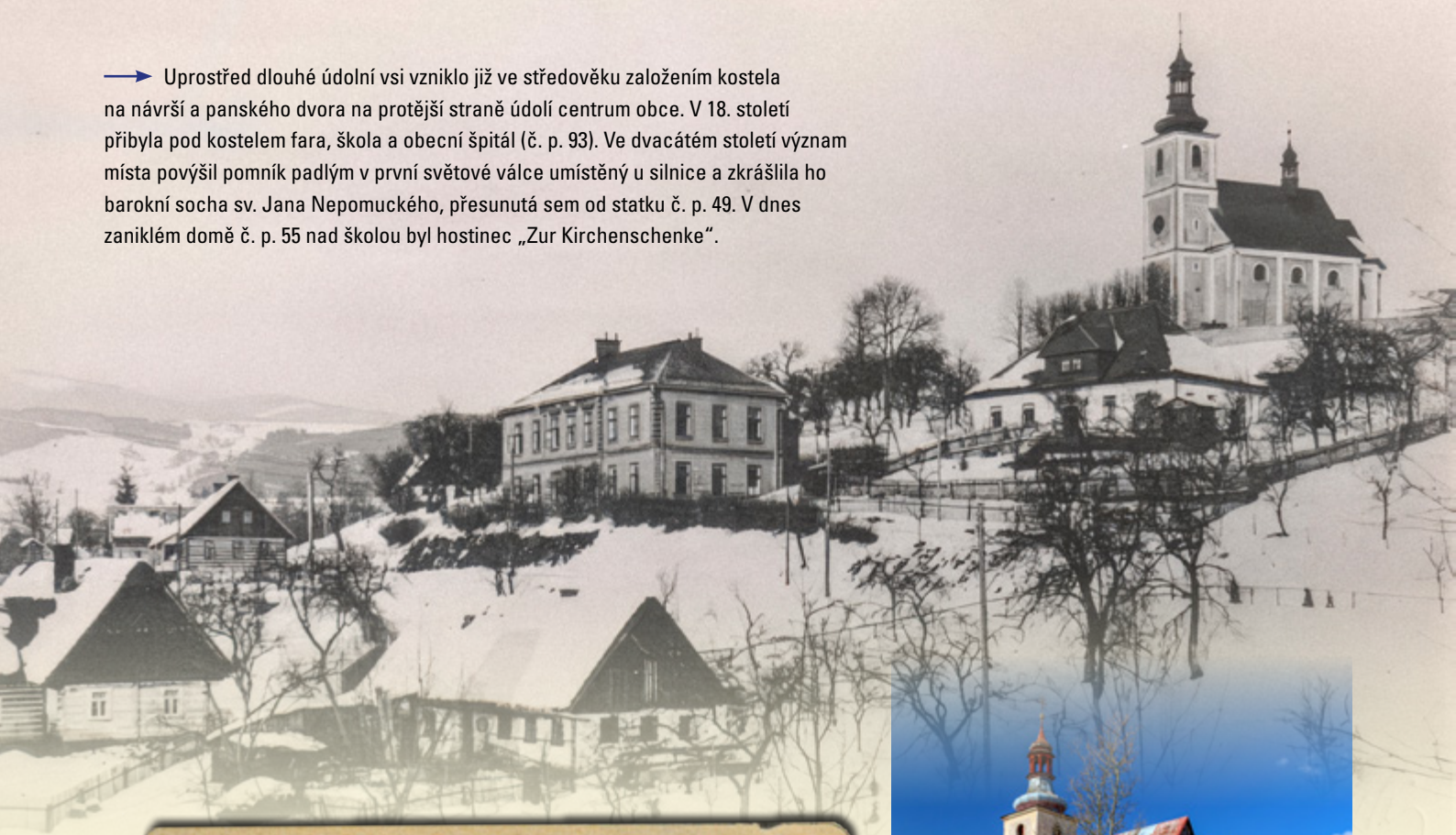

Po éře dolování nastala éra tkalcovství. Javorník byl v 18. století spolu s Heřmanovými Sejfy součástí vlčického panství Schwarzenbergů. 26. března 1776 za selského povstání táhli sejfští a javorníčtí do Vlčic vyříditi si účty s tamním správcem. Obě obce pak společně procházejí i následujícím obdobím pod vládou podnikatelských rodů – od roku 1790 Theerů ze Silberštejna a od roku 1880 Klugeů.

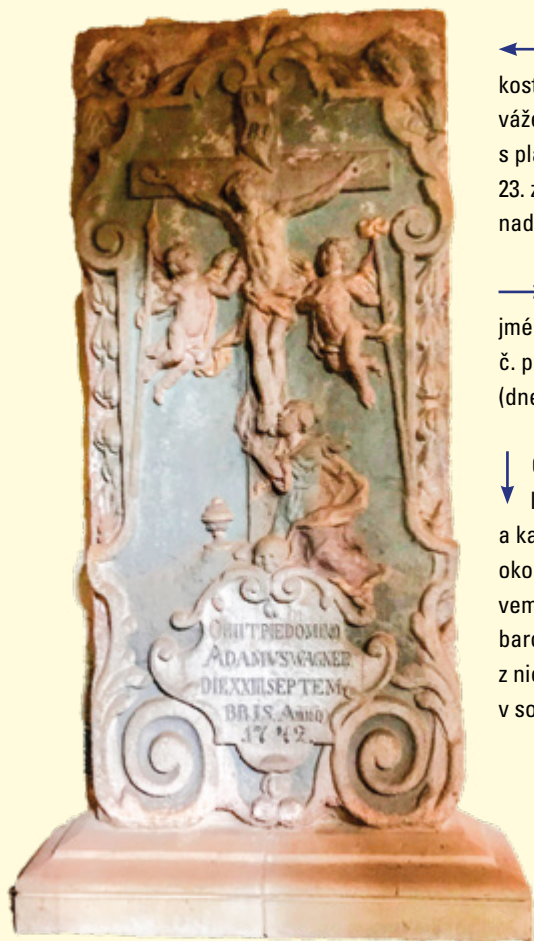
Nejpevněji se jejich cesty propojily roku 1981, kdy se Javorník stal součástí Rudníku jako jeho místní část. Důvod byl prostý – obec se nepodařilo po válce dosídlit. Více než 50 původních stavení z celkových 149 evidovaných při sčítání lidu roku 1930 bylo zbouráno. Velkou část domů nebo volných parcel zabydleli rekreanti, počet stálých obyvatel klesl ze 731 (1930) na současných 119 (2021). Mohren byl přejmenován na Javorník, jeho nejhořejší část Helfendorf na Ladigu se stala Hladíkovou výšinou. Paměť místa postupně mizela, v mapách i pod porostem „javorů“, které zastínily údolí.

→ Uprostřed dlouhé údolní vsi vzniklo již ve středověku založením kostela na návrší a panského dvora na protější straně údolí centrum obce. V 18. století přibyla pod kostelem fara, škola a obecní špitál (č. p. 93). Ve dvacátém století význam místa povýšil pomník padlým v první světové válce umístěný u silnice a zkrášlila ho barokní socha sv. Jana Nepomuckého, přesunutá sem od statku č. p. 49. V dnes zaniklém domě č. p. 55 nad školou byl hostinec „Zur Kirchenschenke“.

← Katolický kostel sv. Martina byl a je dodnes nepřehlédnutelnou dominantou Javorníku a důležitým orientačním bodem v krajině. Raně barokní podobu získal v letech 1707–1708, přičemž místo podědil po svém gotickém předchůdci, jehož zdivo zčásti přejal do svého. Výstavbu nového kostela finančně zaštil místní soudce Wilhelm Erben a zrealizovala ji dílna stavitele Adama Parma z Hostinného. O tom, že se na kostele nešetřilo, vypovídala vnitřní výzdoba a výbava svatostánku bohatě zdobeným a zlaceným oltářem s obrazem sv. Martina počínaje a varhanami a zvony konče. Javornická farnost byla dlouho filiálkou farnosti Heřmanovy Sejfy a teprve v roce 1785 byla povýšena na samostatnou a získala vlastního duchovního. Z té doby pochází sousední fara. Vzkvétající farnost, zaštiťující i kulturní a vzdělávací spolkovou činnost, disponovala na 14 hektarů polí, luk a lesů. Výnosy z hospodaření a dary od věřících jí umožnily kostel průběžně renovovat. O zdroj peněz i věřící přišel kostel po válce. A dosud je nenašel.

← Honosný barokní náhrobek uvnitř kostela označuje místo posledního odpočinku váženého občana – úspěšného obchodníka s plátnem a soudce Adama Wagnera. Zemřel 23. září 1742 a javornickému kostelu odkázal nadační kapitál ve výši 400 zlatých.

→ Jinou památkou nesoucí Wagnerovo jméno je pieta ve výklenkové kapli mezi statky č. p. 24 a 25, kterou nechal vystavět roku 1721 (dnes je prohlášena kulturní památkou).

↓ O tom, že javorníci byli silně věřícími katolíky, svědčí velké množství křížů, soch a kapliček roztroušených po obci i v jejím okolí, u někdejších polních cest. Jsou projevem lidové zbožnosti a spoluvytvářejí českou barokní krajinu. Současný pohled na většinu z nich je žalostný a některé, jako třeba kaple v sousedství kostela, zanikly zcela.

↓ Honosná školní budova č. p. 98 byla na místě staré školy z roku 1765 postavena roku 1892.

Stará budova s jednou učebnou a bytem pro učitele už nedostačovala – vřdyt roku 1885 počet žáků dosáhl rekordních 196! Nová budova měla tři učebny a byty pro učitele. Od roku 1921 mohli žáci využívat i školní hřiště postavené mezi kostelem a farou. Ve školním roce 1932/33 školu navštěvovalo 71 dětí: 27 chlapců a 44 dívek. Po 150 let pocházeli javorníci učitelé a duchovní z místního rodu Erben. Jako výraz vděku byla roku 1933 slavnostně odhalena za velké účasti obyvatel a místních spolků pamětní deska matce rodu Anně Novotné (roz. Erben), umístěná na boční zdi kostela. Dnes objekt zeje prázdnotou a chátrá.

← O zřízení válečného pomníku se zasloužil místní Spolek vojenských veteránů. Slavnostní vysvěcení proběhlo 14. června 1936. Návrh pomníku, stejně jako v případě Heřmanových Sejfů, vytvořil sochař Ernst Kleinwächter z Hostinného. Centrální část nesla reliéf s motivem Krista, ve spodní části nápis „Die Heimat dankt ihren Söhnen“ (Vlast děkuje svým synům) a horní část zakončovalo vročení 1914–1918 a vrcholový „železný kříž“. Jména 31 padlých a nezvěstných byla vyvedena zlatým písmem na dvou postranních deskách z černé žuly. Dnes je z pomníku dochována pouze střední část bez kříže, která je nad reliéfem Krista doplněna nápisem 1939–1945.

↓ Když roku 1880 koupila panství Heřmanovy Sejfy podnikatelská rodina Kluge, získala i rozsáhlé zemědělské a lesní pozemky. V Javorníku se stal jejím majetkem panský dvůr č. p. 96 naproti kostelu. Svým rozsahem a výstavností se stal jednou z dominant obce právě díky rodině Kluge, zejména zemědělskému odborníkovi Hugovi Klugemu (1878–1941). Prosperující podnik obhospodařoval na 300 hektarů pozemků, soustředil se hlavně na chov hovězího dobytka a produkci mléka a mléčných výrobků. Pěstovalo se obilí, hrách, brambory, řepa a len. Pšenice a ječmen se dovážely do rodinného pivovaru v Heřmanových Sejfech. Ovocnářství (hlavně pěstování jabloní) se realizovalo výsadbou alejí u cest. Některé vystupovaly do strání přímo z areálu dvora. Před vstupním mostkem stojící poloroubený dům byl domovem dlouholetého správce dvora Reinholda Patzaka. Z poválečné ztráty zodpovědného hospodáře se areál dodnes nevzpamatoval.

č.p.
37

Zemědělství bylo od počátku nejdůležitějším zdrojem obživy obyvatel Javorníku. Velké dědičné statky s pozemky nad 10 hektarů, kterých bylo v obci před 2. světovou válkou 26, a menší hospodářství „zahradníků“ do 10 hektarů tvořily základní sídelní strukturu obce. Zbylé pozemky obsadila stavení „domkařů“ s nejrůznějšími řemesly. Obdělávaná půda (pole, louky, pastviny, zahrady) zabírala na 80 % rozlohy obce. Dařilo se hlavně obilí, zejména ovsu. Ne všechny obyvatele ale uživila půda nebo řemeslo. Mnozí byli ve 30. letech zaměstnáni na Klugeho velkostatku, v Erwerthově slévárně nebo na Schanzerově pile. Také dojížděli do okolních továren – nejčastěji do slévárny v Leopoldově, dále do cihelny v Hostinném nebo textilek v Heřmanových Sejfech, Terezíně či Mladých Bukách.

↑ Jedním z velkých, dodnes zachovaných statků je č. p. 37. Hospodařil zde Josef Ullrich, příslušník jednoho z nejstarších rodů v Javorníku. Stavení č. p. 36 pod ním už dnes nestojí.

č.p.
103

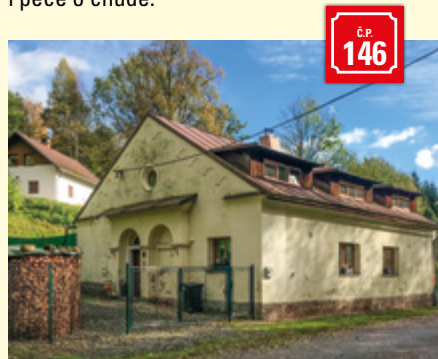
č.p.
111

↑ Kromě jablek se v Javorníku nejvíce dařilo švestkám, pro které si jezdili i lidé z okolí. Co se neprodalo, zpracovalo se doma na pálenku nebo povidla. Jako „švestkový rok“ se do dějin obce zapisal rok 1926. Úroda švestek byla tak velká, že zaplnila několik vagonů na hostinském nádraží. Výkupní akci organizoval Josef Fiedler. Rod Fiedlerů vlastnil mj. menší hospodářství č. p. 103.

← V Javorníku se také hojně včelařilo. Na počátku 20. století tu bylo možno napočítat na 120 včelstev. Mezi největší včelaře patřil Franz Kodim z č. p. 111.

← Kovárna Wilhelma Patzelta č. p. 120 byla jednou z mnoha živností, které v Javorníku fungovaly a činily z ní zcela soběstačnou obec. Jejich pestrost a množství přináší soupis z roku 1910: užívali se tu kolář, truhlář, švec, krejčí, holič, pekař, dvě řeznictví, hokynář, obchodník s uhlím. Byl tu obchod s potravinami, látkami, papírenským zbožím, s pohřebním zbožím, osm obchodů se smíšeným zbožím a devět pohostinství nebo výčepů. Občanskou vybavenost doplňoval nově vystavěný obecní špitál č. p. 146, pod jehož patronací spadala i péče o chudé.

↓ K nejstarším domům v obci patřily dva mlýny – č. p. 1 a č. p. 16. Mlýn č. p. 16, umístěný na Lučním potoce nedaleko javornické tvrze, je v listině z roku 1624 uváděn jako panský, patří cí Valdštejnům. Od počátku 20. století nesl označení po svém majiteli Lath-Mühle / Lathův mlýn. Mlýn využíval

vodu ze dvou náhonů – z Javornického i Lučního potoka. K pohonu mlecího zařízení sloužilo vodní kolo o průměru 5,35 m, které bylo teprve roku 1934 nahrazeno Francisovou turbínou. Její zprovoznění prováděla firma Günther a Lohse ze sousedního Leopoldova. Zatímco historie mlýna č. p. 16 skončila po válce (z objektu je zachována jen zadní hospodářská budova), objekt č. p. 1 stojí dodnes, a jak napovídá tovární komín, sloužil později jinému účelu – ke zpracování dřeva. Majitelé podniku Gaberle a Wowes tu od konce 19. století vyráběli papírové cívky, šindele nebo dřevěné korále, později i řezivo a bedny. Od roku 1918 podnik provozoval Ignaz Korběl, Žid původem z Haliče, a jeho zeť Heinrich Schanzer. Podnik zaměstnával asi 15 pracovníků, dřevo získával mj. z vrchnostenských lesů rodiny Kluge. Pila byla částečně poháněna vodní turbínou a částečně parním strojem.

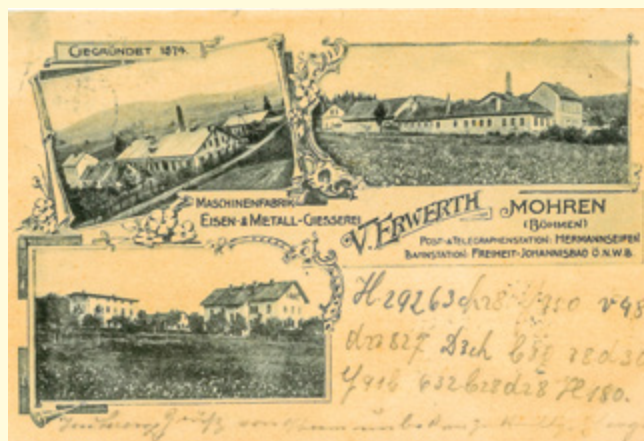

← ↓ Ruku v ruce s rozvojem společenského a spolkového života v 19. století šel vznik pohostinství, jakožto zázemí pro setkávání obyvatel. A tak se v hostinci Josefa Fiedlera „Zur Riesengebirge“ (č. p. 139, dnes zaniklý) u státní silnice konaly divadelní akce Katolického čtenářského a vzdělávacího spolku, hostinec „Zum Nordpol“ (č. p. 79, dnes zaniklý), který v horní části obce provozoval sedlák Franz Pohl, byl zase oblíbeným místem sedláků a konaly se tu masopustní a taneční zábavy. V hostinci „Zur Kirchenschenke“ (č. p. 55, dnes zaniklý) u kostela se konaly schůze obecního zastupitelstva a byl zázemím pro členy Spořitelního a záložního spolku, živo tu bývalo hlavně po nedělní bohoslužbě. Nedělní výletníci z Heřmanových Sejfů se rádi stavovali v Klugeho hostinci „Zum Schützen“ (č. p. 54, dnes zaniklý), který se nacházel u panského dvora a provozovali ho manželé Zieneckerovi. Domovským podnikem místních hasičů bylo č. p. 30.

↓ Stranou od vsi, při státní silnici do Hertvíkovic a Trutnova, založili podnikatel Josef Lang a kovář Vinzenz Erwerth roku 1874 strojírnou a slévárnu kovů. Přestože Lang záhy z firmy odešel, podnik se rychle rozrůstal, zvláště po roce 1892, kdy post ředitele převzal Erwerthův zeť Eduard Plamper, vybavený zkušenostmi strojírníka rakouského námořnictva. V dobách konjunktury zaměstnával podnik až 70 osob, řada z nich byla z Javorníku. Výrobní okrsek sestával z továrny a obytné budovy, domu pro hosty a dělníky a úřednické budovy. Navíc podnik provozoval přímo u silnice také hostinec nesoucí pomístní jméno „Taubenhübel“.

↑ Před první světovou válkou podnik prosperoval díky výrobě strojů (zejména ozubených kol) na zpracování lnu distribuovaných do přádelen v celé Evropě. Byť oslabený první válkou a hospodářskou krizí 30. let, fungoval až do roku 1945. Dnes je jedinou zachovalou budovou někdejší hostinec – penzion Zoja. Další budovy buď již nestojí, nebo se pomalu rozpadají a mizí v neprostupném porostu zeleně.

← Rodina Kluge vlastnila v Javorníku na 214 hektarů lesních porostů. Pro jejich péči zaměstnávala lesní správce, kteří obývali hájovnu v lese nad obcí. Jejím posledním německým obyvatel byl správce Engelbert Lorenc. A protože měl také malé hospodářství, přistavěl k hájovně chlév a stodolu. Pokoj v podkroví sloužil k ubytování hostů – mohli zde přenocovat i pocestní směřující do Janských Lázní. Na konci války v hájovně Lorenc ukrýval výtvarná umělecká díla a sbírku historických zbraní, pocházející z jednoho z transportů směřujících ze Slezska, které procházely po státní silnici Javorníkem. To se mu stalo osudným. Byl zastřelen českými partyzány 5. června 1945 nad Hladíkovou výšinou. Okolnosti jeho smrti nejsou dosud objasněné.

→ Nejvýše položeným stavením Javorníku byla Eselbaude (Oslí bouda) na staré vozové cestě z Černého Dolu do Mladých Buků. Pamatovala čilý dopravní ruch nákladních vozů dávných dob, jejichž náklad tady na náhodní plošině – „Ladigu“ (768 m n. m.) – formani kvůli prudkému stoupání překládali (laden – nakládat), případně si vypomáhali příprěží od sedláků z přilehlých chalup Helfendorfu (helfen – pomáhat). Když původní bouda někdy na začátku 20. století vyhořela, nově postavená Ladig-baude ve vlastnictví bývalého Klugeho panského hajného Franze Friese již plně těžila z turistického ruchu přilehlých Janských Lázní. Tamní hosty lákala na nádherný výhled, lyžařské a sánkařské trasy, každodenní muziku, vytápěné pokoje, výborné občerstvení včetně domácího mléka. Ladigbaude je dnes Janskou boudou a nepatří už k Javorníku, nýbrž k Janským Lázním. Žijí tu „Hladík a Žíža“, což značí znovuzavedenou občerstvovací funkci objektu a zároveň úsměvně poukazuje na současné označení lokality Hladíkova výšina, které je poválečným zkomolením původního pojmenování Ladig.

→ Pohled na Erwerthovu slévárnu

